

Szövegmondatok kompozicionális organizációjáról

1. A kompozicionális organizáció terminus — újabb értelmezése szerint (lásd Petőfi írását ugyanebben a kötetben) — annak az átfogóbb jellegű organizációnak a jelölőjévé vált, amelynek két megnyilvánulási formája a hierarchikus (vertikális) és lineáris (horizontális) organizáció. Mint ilyen — általánosításként — magában foglalja a korábban csupán a szövegmondat szintre alkalmazott relációs és konfigurációs organizáció megkülönböztetést is.

Én most kizárólag a szövegmondatok kompozicionális organizációjának néhány kérdésével foglalkozom, példaként ugyanazt a szöveget (Kálnoky László *Egyszerű fejfa* című versét) választva, amelyet szövegmondat fölötti szinten PETŐFI is elemez.

A választott vers fizikai megjelenési formája (vehikuluma) Kálnoky László *Összegyűjtött versek* (Magvető Könyvkiadó, Bp. 1981) című kötetében a következő (l. *Ve/a*):

Ve/a:

Egyszerű fejfa
Anyám emlékére

Arc, mit tükrözött a tiszta tenger,
szétroncsolt a hullám, nem felelsz.

Dallam, emberi ajkak lakója,
házadat elhagytad, nem felelsz.

Mondat, mit a föld porába róttak,
elmosott a zápor, nem felelsz.

Kör, mit madár írt a levegőbe,
az a madár elszállt, nem felelsz.

Láthatatlan lettél, néma lettél,
mint aki sosem volt, nem felelsz.

A *Ve/b* ezzel szemben az adott vers kódokkal kiegészített változata, melyben a kódok a szövegmondatokat (egyben a versszakokat) azonosítják. (Azért vá-

lasztottunk számokat és betűket vegyesen, hogy ne vetítsenek előre, ill. ne reprezentáljanak semmiféle sorrendet.)

Ve/b:

[0]Egyszerű fejfa
[0*] Anyám emlékére

[2]Arc, mit tükrözött a tiszta tenger,
szétroncsolt a hullám, nem felelsz.

[9] Dallam, emberi ajkak lakója,
házadat elhagytad, nem felelsz.

**[A] Mondat, mit a föld porába róttak,
elmosott a zápor, nem felelsz.**

[L] Kör, mit madár írt a levegőbe,
az a madár elszállt, nem felelsz.

[7] Láthatatlan lettél, néma lettél,
mint aki sosem volt, nem felelsz.

2. Elemzendő szövegmondat gyanánt az [A]-jelzésű (a Ve/b-ben kövérrel szedett) szövegmondatot választottam, elméleti keretként pedig azt a szövegmondat-elemző módszert (reprezentációs modellt), amelynek vázlatosabb leírása Dobi 1998-ban, részletes ismertetése Dobi 1999-ben található.

Az említett reprezentációs modell szövegmondatok globális szemiformális, valamint kanonikus leírását teszi lehetővé, a lehetségesen elérhető explicit ábrázolást tűzve ki célul. A reprezentáció tárgya a szövegben aktuálisan megformált szövegmondaton túl a szövegmondat verbális összetevőkkel, valamint koreferenciaindexekkel kiegészített változata. A verbálisan kiegészített változat azokat az összetevőket is explicit formában tartalmazza, amelyeket a szövegmondat szövegbe ágyazottsága miatt implicit információkként hordoz; a koreferenciaindexek pedig az egyes szövegmondat-összetevők referenciális értékét jelölik. A választott vers metaforákra épülő koreferenciahálója érdekesen járul hozzá a szöveg koherenciájához.

A szemiformális és kanonikus leírás létrehozásában a szövegmondat fizikai megjelenési formájától lépésről-lépésre közelítünk annak az elgondolt valóságnak a reprezentálásához, amelyet a verbális sík ábrázol. (Elfogadva itt azt a szinte általános elképzelést, hogy a nyelv nem a valóságra referál, hanem annak egy egyénileg észlelt és egyéni kogníció útján leképezett változatára. Vö. Petőfi—Benkes 1998: relátum, relátum-imágó.) Természetesen itt sem küszöbölhető ki az a tényező, hogy én mint elemző, egyetlen egyedi interpretáció elemzésére vállalkozhatok.

A továbbiakban a reprezentációs modellt felhasználva elemzem és jellemzem a kiválasztott szövegmondat aktuális megformáltságát. (Hogy az elemzés egyszerűbben követhető legyen, az egyes reprezentációs lépéseket jelölő rövidítéseket és az alkalmazott szimbólumokat előfordulásukkor magyarázom.)

A kiválasztott szövegmondat globális szemi-formális reprezentációja:

0. [KA]: (A KA szövegmondat megjelenési formája.)

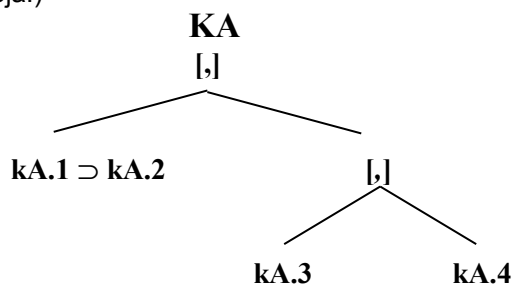
Mondat, mit a föld porába róttak, elmosott a zápor, nem felelsz.

1. [KA/LeSzin-repr]: (A KA szövegmondat lexiko-szintaktikai reprezentációja.)

mondat	,	mit	a	föld	porába	róttak	,	elmosott	a	
–	–	mi-t	–	–	por-á-ba	ró-tt-ak	–	el-	mos-o-tt	–
fn	–	nm	ne	fn	fn	i/k/m/pl.3./a	–	ik	i/k/m/sg.3./a	ne
A	T	[H...i _{bi}	...	...H _h	A	–	[Á...	...]	[A	

zápor	,	nem	felelsz
–	–	–	felel-sz
fn	–	msz	i/k/j/sg.2./a
...]	[	Á...	...]

2a [KA/Relorg-ágrajzos]: (A KA szövegmondat relacionális organizációjának ágrajzos reprezentációja.)

2b [KA/Relorg-levezetett]: (A KA szövegmondat relacionális organizációjának levezetett reprezentációja, amely az egyes kompozíciós egységeket jelölő szimbólumoknak a KA megfelelő kompozíciós egységeit felelteti meg.)

KA = <kA.1 > kA.2> [,] <kA.3 [,] kA.4>;

kA.1 = *mondat*;

kA.2 = *mit a föld porába róttak*;

kA.3 = *elmosott a zápor*;

kA.4 = *nem felelsz*.

ahol > az tagmondatok közötti mondatrészkifejtő alárendelő viszonyt fejezi ki.

3. [KA/relog-linearizált]: (A KA szövegmondat relacionális organizációjának linearizált reprezentációja.)

<<<Mondat>[kA.1], <mit a föld porába róttak>[kA.2]>, <<elmosott a zápor>[kA.2] <nem felelsz>[kA.4]>>>.[KA]

4. [KA&vb/LeSzin-repr]: (A KA szövegmondat verbálisan kiegészített változatának lexiko-szintaktikai reprezentációja.)

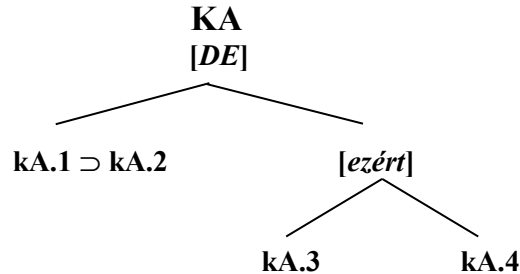
Megjegyzés: Minthogy egy adott szövegmondat verbális elemekkel [= vb] kiegészített változatának létrehozásához — egy egész szövegre kiterjeszhető koherens elemzés létrehozása érdekében — szükséges figyelembe venni annak szöveggörnyezetét, így járok el itt is.

A szóban forgó vers kompozicionális megformáltságát egyrészt a vers mottója („Anyám emlékére”), másrészt a versszakok nyelvi szempontból paralelisztikusnak tartható felépítése határozza meg. Ezek figyelembevételével a Ve első négy versszakának verbális elemekkel azonos módon (globálisan) kiegészített változata a következő (lásd Ve&vb, amelyben az eredeti szöveg kurzivált szedésű, a kiegészítések pedig zárójelbe tett normál szedésűek — a *de* kötőszó nagybetűs szedése azt kívánja jelezni, hogy az a szövegmondat domináns kötőszava).

- Ve&vb:**
- [2] *Arc* (vagy anyám), *mit tükrözött a tiszta tenger,*
(De) *szétroncsolt a hullám,* (s ennek következtében) *nem felelsz.*
  - [9] *Dallam* (vagy anyám), *emberi ajkak lakója,*
(De) *háza elhagyta,* (s ennek következtében) *nem felelsz.*
  - [A] *Mondat* (vagy anyám), *mit a föld porába róttak,*
(De) *elmosott a zápor,* (s ennek következtében) *nem felelsz.*
  - [L] *Kör* (vagy anyám), *mit madár irt a levegőbe,*
(De) *az a madár elszállt,* (s ennek következtében) *nem felelsz.*

Az ilyen módon kiegészített négy versszakhoz „logikusan” csatlakozik — mintegy konklúzióként — a vers utolsó versszaka: *Láthatatlan lettél, néma lettél, / mint aki sosem volt, nem felelsz.*

Ha a szövegmondat relációs organizációját „felülről” szemléljük, azt mondhatjuk, hogy az elemzésre választott KA szövegmondat tagmondatnyi összetevőit a *de* kötőszó szervezi, mint kétargumentumú központi funktor. A két argumentum az első és a második két tagmondatból álló komplexebb egész, melyek szintén egy-egy kétargumentumú — mindkét esetben implicit — kötőszói funktor köré szerveződnek. Ezek értelmében a tagmondatok közötti relációkat kifejező kötőszókat is explicitté téve a szövegmondat szerkezeti gráfja a következőképp vázolható fel:

A fenti megfontolások alapján az elemzett [A]-jelzésű szövegmondatnak az általam szükségesnek tartott *valamennyi* verbális elemmel kiegészített változata a következő:

Mondat (vagy te, anyám (az enyém, a lírai éné)), *mit a föld^porába róttak* (valakik), (de) (téged, a mondatot) *elmosott a^zápor*, (ezért) *nem^felelsz* (te, anyám (az enyém, a lírai éné)).

mondat	(vagy)	(te)	(.)	(anyám)	(.)	(az)	(enyém)	(.)	(a)	(lírai)	(éné)	,	mit	a
–	va-gy	–	–	anyá-m	–	–	–	–	–	–	én-é	–	mi-t	–
fn	i/k/j/sg.2./a	nm	–	fn	–	Ne	nm	–	ne	mn	nm	–	nm	ne
Á	(...Á)	(A)	–	–	–	(jért...	...)	–	(jért...	...jmi...	...jért)	–	T	[H...jbi

föld	porába	róttak	(valakik)	,	(de)	(téged)	(.)	(a)	(mondatot)	elmosott	a	zápor	
–	por-á-ba	ró-tt-ak	valaki-k	–	–	–	–	–	mondat-o-t	el-	mos-o-tt	–	–
fn	fn	i/k/m/pl.3./a	nm	–	ksz	nm	–	ne	fn	ik	i/k/m/sg.3./a	ne	fn
...jbi...	...H _b	Á	(A)	–	(–)	(T)	–	(T...	...)	[Á	...]	[A...	...]

,	(ezért)	nem	felelsz	(te)	(.)	(anyám)	(.)	(az)	(enyém)	(.)	(a)	(lírai)	(éné)
–	–	–	felel-sz	–	–	anyá-m	–	–	–	–	–	–	én-é
–	ksz	msz	i/k/j/sg.2./a	nm	–	fn	–	ne	nm	–	ne	mn	nm
–	–	[Á...	...]	(A)	(–)	(jért)	–	(jért...	...)	–	(jért...	...jmi...	...jért)

Kommentár:

A szövegmondat négy tagmondatból áll.

A szövegmondat első tagmondatának funktoraként egy kopulatív (az összetett állítmány igei részeként funkcionáló) *vagy* összetevő állhat, melynek igei személyragja utal az implicit alanyra, a lírai én anyjára, a megszólítottra. Itt az azonosítást grammatikailag lehetővé tevő létige tehát két argumentumú, egyik bővítménye az alanyi szerepben álló megszólított, másik bővítménye pedig az az összetevő, amellyel azonosítjuk, azaz a *mondat*.

A második tagmondat belső struktúrája a *ró* funktor köré szerveződik. Az adott tagmondatban ennek a funktornak három argumentuma van: *vki vmit vhová*. A határozatlan alanyi szerepben álló *vki* argumentum verbálisan kifejtetlen, az igei funktor igei személyragja utal rá. A tárgyi szerepben álló *vmit* argumentumra a *mit* vonatkozó névmási összetevő utal, mely a szövegelőzménybeli *mondat* összetevővel azonosítható. A helyet jelölő *vhová* argumen-

tumot *a föld porába* szerkezet fejezi ki. (Itt a névelőhasználat szövegössze-függőséget teremtő szerepével nem foglalkozom.)

A harmadik tagmondat az *elmos vmi vmit* funktor+argumentumai struktúrából származtatható. Az alanyi szerepű *vmi* argumentumot a *zápor* összetevő fejezi ki, a tárgyi szerepű *vmit* argumentumra nem utal explicit verbális elem. A hiány az előző tagmondatból egészíthető ki az ott szereplő (*a*)*mit* vonatkozó névmással analóg összetevővel, melynek referenciális értéke is ugyanaz, a *mondatként* azonosított lírai én anyja, a megszólított.

A negyedik tagmondat a *felel vki* funktor+argumentuma struktúrára épül. Az alanyi szerepű *vki* argumentumot explicit verbális összetevő nem fejezi ki, az igei *felelsz* funktor személyragja utal rá.

Megjegyzés: a szövegmondat verbális kiegészítésében a vonatkozó névmási kötőszó referenciális értékét verbálisan nem tettem explicitté, hogy a reprezentáció valamivel egyszerűbb legyen.

5. [KA&vb/relorg-levezetett]: (A KA szövegmondat verbálisan kiegészített változatához rendelt relacionális organizáció levezetett reprezentációja, amely az egyes kompozíciós egységeket jelölő szimbólumoknak a KA&vb megfelelő kompozíciós egységeit felelteti meg.)

KA = <kA.1 $\supset$ kA.2> [**DE**] <kA.3 [**ezért**] kA.4>;

kA.1 = *mondat* (vagy te, anyám (az enyém, a lírai éné));

kA.2 = *mit a föld^porába róttak* (valakik);

kA.3 = (téged, a mondatot) *elmosott a zápor*;

kA.4 = *nem^felelsz* (te, anyám (az enyém, a lírai éné)).

6. [KA&vb&ind/relorg-levezetett]: (A KA szövegmondat verbálisan és koreferenciaindexekkel kiegészített változatához rendelt relacionális organizáció levezetett reprezentációja, amely az egyes kompozíciós egységeket jelölő szimbólumoknak a KA&vb&ind megfelelő kompozíciós egységeit felelteti meg.)

A KA koreferenciaindexekkel kiegészített reprezentációjához — figyelembe véve a közvetlen szövegelőzményként álló K0, K0*, K2 és K9 szövegmondatokat is — a következő indexek bevezetése látszik célszerűnek:

(A szövegelőzmény koreferenciaindexei: i01 = fejfa, i02 = sg.1. lírai én, i03 = a lírai én anyja, i03* = a lírai én anyjának megszólítása, i04 = a lírai én anyjának az emléke, i05 = arc, i06 = tenger, i07 = hullám, i08 = dallam, i09 = emberi ajkak, i10 = az emberi ajkak lakója, i11 = a dallam háza. Ezek közül az elemzett szövegmondat reprezentációjában is relevánsak: i02 = sg.1. lírai én, i03 = a lírai én anyja.)

A KA-hoz a következő új koreferenciaindexeket látszik célszerűnek bevezetni:

i12 = az a mondat, amelyet a föld porába róttak,

i13 = föld,

i14 = a föld[i13] pora,
 i15 = azok a valakik, akik a mondatot a föld porába rótták,
 i16 = zápor.

KA&vb&ind = <kA.1 $\supset$ kA.2> [DE] <kA.3 [ezért] kA.4>;

kA.1 = *mondat*[i12] (vagy(i03) *te*[i03], *anyám*[i03*](i02), (az^{enyém}[i02],
 a^{lírai^{éné}}[i02](i03)));

kA.2 = *mit*[i12] *a^{föld}*[i13]^{*porába*}[i14](i13) *róttak*(i15) (valakik[i15]);

kA.3 = (téged[i12*], a^{mondatot}[i12*]) *elmosott*(i16) *a^{zápor}*[i16]:

kA.4 = *nem^{felelsz}*(i03) (*te*[i03], *anyám*[i03*](i02) (az^{enyém}[i02],
 a^{lírai^{éné}}[i02](i03))).

7. [KA&vb&ind/relorg-linearizált]: (A KA szövegmondat verbálisan és koreferenciaindexekkel kiegészített változatához rendelt relacionális organizáció linearizált reprezentációja.)

<<<*Mondat*[i12] (vagy(i03) *te*[i03], *anyám*[i03*](i02), (az^{enyém}[i02], a^{lírai^{éné}}[i02](i03)))>[kA.1], <*mit*[i12] *a^{föld}*[i13]^{*porába*}[i14](i13) *róttak*(i15) (valakik[i15])>[kA.2]>, (de) <<(téged[i12*], a^{mondatot}[i12*]) *elmosott*(i16) *a^{zápor}*[i16]>[kA.2], (ezért) <*nem^{felelsz}*(i03) (*te*[i03], *anyám*[i03*](i02) (az^{enyém}[i02], a^{lírai^{éné}}[i02](i03)))>[kA.4]>.>.[KA]

A kiválasztott szövegmondat kanonikus reprezentációja:

[KA]*Mondat* (vagy *te*, *anyám* (az *enyém*, a *lírai éné*)), *mit a föld^{porába} róttak* (valakik), (de) (téged, a^{mondatot}) *elmosott a^{zápor}*, (ezért) *nem^{felelsz}* (*te*, *anyám* (az *enyém*, a *lírai éné*)).

0. KA(&vb) kiindulás szerkezet kontextusa:

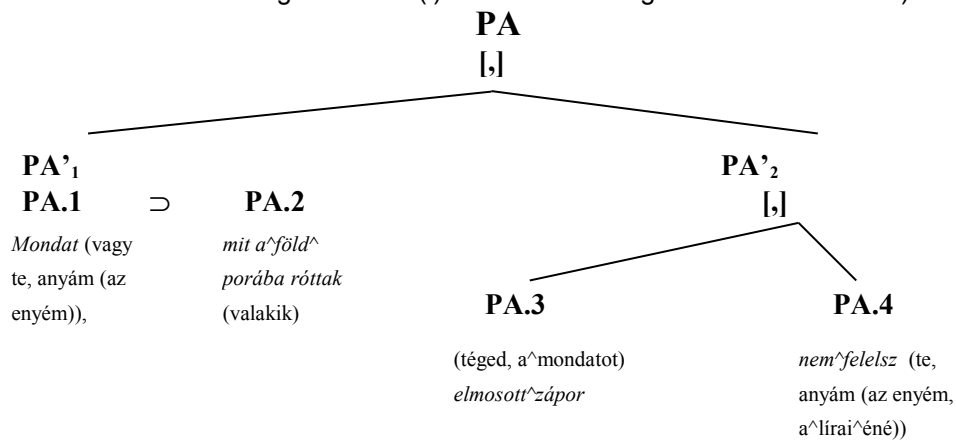
Megjegyzés: Az egyszerűség kedvéért itt nem kísérlem meg a KA szövegmondathoz rendelhető rendszermondat lehetséges lineáris elrendezéseit számba venni, csupán számadatokkal utalok rájuk.

KA esetében a potenciális kiindulás szerkezetek száma (függetlenül attól, hogy azok grammatikailag és/vagy szemantikailag jól formáltak-e) igen nagy, mivel itt nem csak egyetlen mondat egység belső lineáris elrendezésének lehetőségeiről van szó, hanem a szövegmondaton belüli három tagmondat lehetséges elrendezéseiről is. A lineáris elrendezések variációit számokban kifejezve: az első tagmondat lehetséges elrendezéseinek száma: $1 \times 2 \times 3 = 6$, a második tagmondatéinak: $1 \times 2 \times 3 \times 4 = 24$, a harmadik tagmondatéinak: $1 \times 2 \times 3 = 6$, a negyedik tagmondat pedig csupán egyetlen sorrendben fordulhat elő. Ha tehát a tagmondatok egymás közötti felcserélhetőséget is figyelembe vesszük, a KA szövegmondat lehetséges lineáris elrendezéseinek száma: $6 \times 24 \times 6 \times 1 = 864$.

1. PA⁰/Org-[f]{A}: (A propozícióként értelmezett adott szövegmondat tagmondatainak alapját képező funktor+argumentuma(i) struktúrák kanonikus leírása, melyben a funktor *verbális elem+morfológiai információ+(az igei toldaléknak megfelelő) koreferenciaindex*, minden egyes argumentum-összetevő pedig *szerepindikátor[=r..]+morfológiai információ+argumentumváltozó[=x..]* felépítésű. (A reprezentáció jelen fázisában az argumentumváltozókat verbális kifejezés még nem helyettesíti. Az adott szövegmondat összetevőihöz rendelhető szerepeket a reprezentációhoz alkotott szerepindikátorlista tartalmazza (l. Petőfi—Dobi 1999).)

[*van* [.....] (.....)] {*fr0*₁[.....]: *x1*, *fr0*₂[.....]: *x2*};
 [*ró*[.....] (.....)] {*r11*[.....]: *x1*, *r312* [.....]: *x2*, *r59* [.....]: *x3*};
 [*elmos*[.....] (.....)] {*r11*[.....]: *x1*, *r311*[.....]: *x2*};
 [*felel*[.....] (.....)] {*r11*[.....]: *x1*}.

2a PA⁰/ágrajzos: (A propozícióként értelmezett adott szövegmondat gráffal szemléltetett struktúrája, amely az egyes — kódokkal jelzett — szövegtagmondatok közötti hierarchikus viszonyokat ágrajzokkal szemlélteti, a szövegmondat verbális összetevőit pedig az adott szövegmondat (verbálisan kiegészített változatának) alapját képező funktor+argumentuma(i) struktúrának megfelelően tartalmazza.)

2b PA[◇]&ind/levezetett: (A propozícióként értelmezett adott szövegmondat összetevős szerkezetének kanonikus reprezentációja, ahol minden egyes elemi propozíció (kanonikus tagmondat-reprezentáció) a propozíciómagban kifejtett tényállás adott időben és helyen való fennállása reprezentációjaként értelmezendő. A reprezentáció alapját a szótárból az egyes szövegmondatok/szövegtagmondatok felszíni struktúrájának megfelelően kiválasztott funktor+argumentuma(i) struktúrák alkotják.)

A szemi-formális reprezentációhoz bevezetett koreferenciaindexek (lásd a szemi-formális reprezentáció 6. lépését) a kanonikus reprezentáció számára a következőkkel egészítendő ki:

fA[◇] = de (a kötőszó mint a szövegmondat kétargumentumú domináns funktora),
fA[◇] = , (a kA.3-at és a kA.4-et argumentumokként megkívánó kötőszói funktor helyett álló elem, mely leginkább az *ezért* kötőszóval verbalizálható),
fA.1 = van {vki vmi},
fA.2 = ró {vki vmit vhová},
fA.3 = elmos {vmi vmit},
fA.4 = felel {vki}.

PA[◇] := [fae[◇]]{rt:tA[◇], rs:sA[◇], rp:pA[◇]};
pA[◇] := [, (De)]{rP₁: PA[◇]₁, rP₂: PA[◇]₂};

PA[◇]₁ := [fae[◇]]{rt:tA[◇]₁, rs:sA[◇]₁, rp:pA[◇]₁};
pA[◇]₁ := [,]{rP₁: PA.1, rP₂: PA.2};

PA.1 := [fae]{rt: tA.1, rs:sA.1, rp:pA.1},
pA.1 := [*van_{COP} [k/j/sg.2.] (i03)]{fr0_i[- ∅]: [°i12], fr0₂[- ∅]: (*i03)},
[mondat]{r0:i12},
*[te (a lírai én anyja)]{r0:i03},

PA.2 := [fae]{rt: tA.2, rs:sA.2, rp:pA.2},
pA.2 := [ró [k/m/pl.3.] (i15)]{r11[- ∅]: [*i15], r312[- t]: [i12], r59[-ba]: [°i14]},
*[valakik]{r0:i15},
[mi]{r0:i12},
[a^föld^pora]{r0:i14}.

PA[◇]₂ := [fae[◇]]{rt:tA[◇]₂, rs:sA[◇]₂, rp:pA[◇]₂};
pA[◇]₂ := [, (ezért)]{rP₁: PA.3, rP₂: PA.4};

$PA.3 := [fae]\{rt: tA.3, rs:sA.3, rp:pA.3\},$
 $pA.3 := [elmos [k/m/sg.3.] (i16)]\{r11[- \emptyset]: [^\circ i16], r311*[- t]: |*i12\},$
 $[a^{\wedge}zapor]\{r0:i16\},$
 $*+[te, a^{\wedge}mondat]\{r0:i12\},$

$PA.4 := [fae]\{rt: tA.4, rs:sA.4, rp:pA.4\},$
 $pA.4 := [¬ felel [k/j/sg.2.] (i03)]\{r11[- \emptyset]: (*i03)\},$
 $*[te (a \text{ lírai én anyja})]\{r0:i03\};$

ahol:

$PA^{\diamond}$ a közvetlenül a szöveg szintjén elhelyezkedő komplex propozicionális egység,
 $PA^{\diamond}_1$, illetve $PA^{\diamond}_2$ a közvetlen komplex propozicionális egység ($PA^{\diamond}$) propozicionális egységei, melyek még önmagukban is komplexek,
 $PA.1, PA.2, PA.3, PA.4$ elemi propozíciós egységek,
 $[fae]$: (konstans, azaz minden esetben azonos) propozícióképző funktor; olvasd: *fennáll az az eset* (adott időben, adott helyen, hogy...).

3. $PA^{\diamond} \& \text{ind}/LiM$:= (A propozícióként értelmezett adott szövegmondat (ko)referenciaindexekkel kiegészített, linearizált reprezentációja, amely az egyes szövegmondat-összetevők jelzésére alkalmazott kódokat olyan sorrendben tünteti fel, ahogy azok az adott szövegmondatban előfordulnak.)

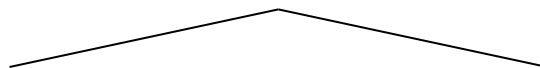
$\langle \langle f[i12], fA.1, f(*i03) \rangle, \langle f[i12], f[i14], fA.2, f(*i15) \rangle \rangle fA^{\diamond} \langle \langle f[i12], fA.3, f[i12] \rangle, fA^{\diamond} \langle fA.4, f(*i03) \rangle \rangle \rangle;$

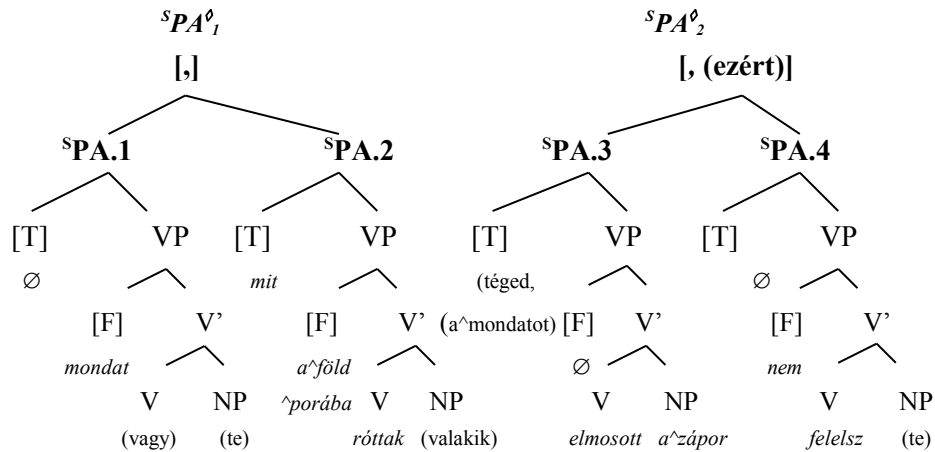
ahol:

$f..$: az egyes szövegmondat-összetevők (egyargumentumú) funktorként feltüntetve.

4. $PA^{\diamond} \text{ágrajzos-Log}$: (Az adott szövegmondat mint propozíció logikai-strukturális reprezentációja ágrajzzal, amely az egyes szövegmondat-összetevőket az adott ko- és/vagy kontextusnak megfelelő logikai szerepüknek megfelelő pozícióban tünteti fel, s indexekkel jelzett nyomokkal utal azokra a mozgatókakra is, melyek révén a generált mélystruktúrából a szöveg egységeként manifesztált felszíni szövegmondat-struktúra létrejött.)

${}^sPA^{\diamond}$
 $[, (DE)]$

ahol:

$S^{\diamond}$: szövegmondat, vagy szövegtagmondat kanonikus reprezentációja;

VP: a hangsúlyos (fokalizált) egységet is tartalmazó igei csoport;

V': a hangsúlyos (fokalizált) egységet nem tartalmazó igei csoport;

V: ige;

XP: bármilyen szófajú összetevő, vagy bármilyen szófajú alaptag köré szerveződő szerkezetes kifejezés (csoport); amely vagy

NP: főnévi összetevő, vagy főnévi alaptag köré szerveződő szerkezetes kifejezés (csoport), vagy

AdvP: határozószói összetevő, vagy határozószói alaptagú csoport;

[T₁]: egyik topikpozíció (kettős topikalizáció esetén);

[T₂]: másik topikpozíció (kettős topikalizáció esetén);

[F]: funktorpozíció.

Megjegyzés: a fenti ábrában a verbális összetevőket csak leegyszerűsített formában tüntettem fel a könnyebb áttekinthetőség kedvéért. Az ábra nem tartalmazza a mélyszerkezetbeli összetevők felszíni szerkezetbe való mozgatásának nyomait sem, ilyen formában tehát egyszerű strukturális reprezentációként értelmezendő.

5. PA[◇]&ind/levezetett-Log: (Az adott szövegmondat (ko)referenciaindexek alkalmazásával létrehozott propozicionális reprezentációjához rendelhető logikai rendszermondat-struktúra reprezentációja.)

$$sPA^{\diamond} := [fae^{\diamond}] \{rt:tA^{\diamond}, rs:sA^{\diamond}, rp:spA^{\diamond}\};$$

$$spA^{\diamond} := [, (De)] \{rP_1: sPA^{\diamond}_1, rP_2: sPA^{\diamond}_2\};$$

$$sPA^{\diamond}_1 := [fae^{\diamond}] \{rt:tA^{\diamond}_1, rs:sA^{\diamond}_1, rp:spA^{\diamond}_1\};$$

$$spA^{\diamond}_1 := [,] \{rP_1: sPA.1, rP_2: sPA.2\};$$

${}^S\text{PA}.1 := [\text{fae}]\{\text{rt}: \text{tA}.1, \text{rs}: \text{sA}.1, \text{rp}: \text{spA}.1\},$
 ${}^S\text{pA}.1 := \text{P}[\text{*van}_{\text{COP}} [\text{k/j/sg.2.}] (\text{i03})]\{\text{r0}_1[-\emptyset]: \text{F}[\text{°i12}], \text{r0}_2[-\emptyset]: \text{T}(\text{*i03})\},$
 $\quad [\text{mondat}]\{\text{r0}: \text{i12}\},$
 $\quad \text{*}[\text{te (a lírai én anyja)}]\{\text{r0}: \text{i03}\},$

${}^S\text{PA}.2 := [\text{fae}]\{\text{rt}: \text{tA}.2, \text{rs}: \text{sA}.2, \text{rp}: \text{spA}.2\},$
 ${}^S\text{pA}.2 := \text{P}[\text{ró} [\text{k/m/pl.3.}] (\text{i15})]\{\text{r11}[-\emptyset]: |\text{*i15}|, \text{r312}[-\text{t}]: \text{T}|\text{i12}|, \text{r59}[-$
 $\quad \text{ba}].\text{F}[\text{°i14}]\},$
 $\quad \text{*}[\text{valakik}]\{\text{r0}: \text{i15}\},$
 $\quad [\text{mi}]\{\text{r0}: \text{i12}\},$
 $\quad [\text{a}^{\text{föld}}\text{pora}]\{\text{r0}: \text{i14}\}.$

${}^S\text{PA}^\diamond_2 := [\text{fae}^\diamond]\{\text{rt}: \text{tA}^\diamond_2, \text{rs}: \text{sA}^\diamond_2, \text{rp}: \text{spA}^\diamond_2\};$
 ${}^S\text{pA}^\diamond_2 := \text{P}[\text{(ezért)}]\{\text{rP}_1: \text{SPA}.3, \text{rP}_2: \text{SPA}.4\};$

${}^S\text{PA}.3 := [\text{fae}]\{\text{rt}: \text{tA}.3, \text{rs}: \text{sA}.3, \text{rp}: \text{spA}.3\},$
 ${}^S\text{pA}.3 := \text{PF}[\text{elmos} [\text{k/m/sg.3.}] (\text{i16})]\{\text{r11}[-\emptyset]: \text{P}[\text{°i16}], \text{r311}[-\text{t}]: \text{T}|\text{*i12}| \},$
 $\quad [\text{a}^{\text{zápor}}]\{\text{r0}: \text{i16}\},$
 $\quad \text{*}[\text{te, a}^{\text{mondat}}]\{\text{r0}: \text{i12}\},$

${}^S\text{PA}.4 := [\text{fae}]\{\text{rt}: \text{tA}.4, \text{rs}: \text{sA}.4, \text{rp}: \text{spA}.4\},$
 ${}^S\text{pA}.4 := \text{P}[\text{felel} [\text{k/j/sg.2.}] (\text{i03})]\{\text{r11}[-\emptyset]: \text{T}(\text{*i03})\},$
 $\quad \text{*}[\text{te (a lírai én anyja)}]\{\text{r0}: \text{i03}\}.$

ahol:

$\text{F} \dots$: fokalizált szövegmondat-, vagy szövegtagmondat-összetevő,

$\text{T} \dots$: topikalizált szövegmondat-, vagy szövegtagmondat-összetevő,

$\text{P} \dots$: predikátumként álló, vagy szerkezetes predikátumba tartozó szövegmondat-, vagy szövegtagmondat-összetevő,

$\text{S} \dots$: a teljes szövegmondat/szövegtagmondat mint topikpozíciót, fókuszpozíciót, predikatív részt magában foglaló struktúra.

6. $\text{PA}^\diamond \&\text{ind/LiM-Log}$:= (Az adott szövegmondathoz rendelt propozíció logikai struktúrájának linearizált reprezentációja a verbális kiegészítések figyelmen kívül hagyásával.)

$\langle \text{S} \langle \text{S} \langle \text{F} \text{f}[\text{°i12}], \text{P} \text{fA}.1, \text{T} \text{f}(\text{*i03}) \rangle, \text{S} \langle \text{T} \text{f}|\text{i12}|, \text{F} \text{f}[\text{°i14}], \text{P} \text{fA}.2, \text{P} \text{f}(\text{*i15}) \rangle \rangle \text{fA}^\diamond, \text{S} \langle \text{S} \langle \text{T} \text{f}|\text{*i12}|, \text{F} \text{fA}.3, \text{P} \text{f}[\text{°i12}] \rangle, \text{fA}^\diamond \text{S} \langle \text{F} \text{fA}.4, \text{T} \text{f}(\text{*i03}) \rangle \rangle \rangle$

7. $\text{PA}^\diamond \&\text{ind/LiM-Ak}$:= (az adott szövegmondathoz rendelt propozíciónak megfeleltetett — kizárólag prozódiai jegyeket tartalmazó — akusztikai manifesz-

táció linearizált reprezentációja a verbális kiegészítések figyelmen kívül hagyásával.)

$\langle \langle \langle f[i12], fA.1, f(*i03) \rangle, \_ \langle f[i12], 'f[i14], fA.2, f(*i15) \rangle \rangle \_ \_ fA^\diamond \rangle \langle \langle f[*i12], 'fA.3, f[i12] \rangle, \_ fA^\diamond \langle 'fA.4, f(*i03) \rangle \rangle \rangle$,

ahol:

': hangsúly;

_ _: hosszabb szünet;

_: rövidebb szünet.

Összegzés:

Egy szövegmondat kompozicionális organizációja tehát összetevőknek hierarchikus és lineáris elrendeződési formáit foglalja magába. Az adott szövegmondat leírásában alkalmazott modell egyidejűleg szemantikai és szintaktikai alapon reprezentálja a szövegmondat aktuális megformáltságát, elemi és komplex összetevőinek lineáris elrendezését, valamint a szövegmondaton belüli összefüggést megteremtő (és az adott szövegmondatot a szöveg szintjéhez kapcsoló) koreferenciális relációkat.

Az elemzett szövegmondat — és voltaképpen a teljes szöveg — különleges képi síkon szerveződik. Az az interpretáció, melyet én az elemzés során a kiválasztott szövegmondatához rendeltem, egy a lehetségesek közül. Bár a szövegmondatok párhuzamos szintaktikai és logikai megszerkesztettsége engem arra vezetett, hogy az egyes szövegmondatokat azonosításon alapuló metaforákként értelmezsem, el tudom képzelni a KA szövegmondat másfajta interpretációját is. Eltérő értelmezést fejez ki például a szövegmondat következő verbális kiegészítése:

Mondat (vagy te, anyám (az enyém, a lírai éné)), *mit a föld^porába róttak* (valakik), (de) (amit) *elmosott a^zapor*, (ezért) *nem^felelsz* (te, anyám (az enyém, a lírai éné)).

Ebben az esetben a *de* kötőszó a szövegmondatnak nem a domináns funkтора, hanem az első tagmondatot bővítő két vonatkozó mellékmondatot állítja ellentétes viszonyba.

Különböző interpretációk születhetnek attól függően is, hogy a befogadó a metafora képi síkján, vagy valóságsíkján állva értelmezi az két pólus közötti relációt. A következő verbális kiegészítés azt sugallja, hogy a képi és a valóságsík közötti váltás a *de* kötőszó után történik. (Míg az általam javasolt és az előbb megadott kiegészített változatban ez a váltás a *nem felelsz* tagmondat előtt következik be.)

Mondat (vagy te, anyám (az enyém, a lírai éné)), *mit a föld^porába róttak* (valakik), (de) (téged, anyám) *elmosott a^zapor*, (ezért) *nem^felelsz* (te, anyám (az enyém, a lírai éné)).

Az elemzésben alkalmazott reprezentációs modell egyik kiindulópontja a szövegmondat verbálisan kiegészített változata. Úgy látszik, hogy ez a megközelítés implicit információkat explicitté téve célszerű alapot teremt szövegmondatok szövegszintű vizsgálatához is.

DOBI EDIT

Felhasznált irodalom

- DOBI EDIT (1998): Megjegyzések egy szövegnyelvészeti indíttatású mondattani keret elméleti megalapozásához. In: *A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez III.* Szerk. PETŐFI S. JÁNOS–BÉKÉSI IMRE–VASS LÁSZLÓ. (Szemiotikai szövegtan 11.) Szeged, JGyTF Kiadó. 161–194.
- DOBI EDIT (1999): A koreferenciaelemzés kérdésének nyelvészeti megközelítése szemiotikai textológiai keretben. In: *Koreferáló elemek — koreferenciarelációk. (Magyar nyelvű szövegek elemzése) Diskusszió.* Szerk. PETŐFI S. JÁNOS–DOBI EDIT. (Officina Textologica 4.) Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó. (Megjelenés alatt.)
- Kálnoky László (1981): *Összegyűjtött versek.* Budapest, Magvető Könyvkiadó.
- PETŐFI S. JÁNOS–BENKES ZSUZSA (1998): *A szöveg megközelítései. Kérdések — válaszok. Bevezetés a szemiotikai szövegtanba.* Budapest, Iskolakultúra.
- PETŐFI S. JÁNOS–DOBI EDIT (1999): Az explikációk szerepe a koreferenciaelemzésben. In: *Koreferáló elemek — koreferenciarelációk. (Magyar nyelvű szövegek elemzése) Diskusszió.* Szerk. PETŐFI S. JÁNOS–DOBI EDIT. (Officina Textologica 4.) Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó. (Megjelenés alatt.)